

**ГОДОНІМИ ІЗ ГЛОРИФІКАЦІЙНОЮ
СЕМАНТИКОЮ В УРБАНОНІМНОМУ
ПРОСТОРІ КРИВОГО РОГУ**

У статті досліджено найменування лінійних об'єктів, що в мовознавчій науці кваліфікують як годоніми, до яких зараховують назви вулиць, провулків, проспектів і т. ін. Годоніми Кривого Рогу, попри наявну перенормінацію, демонструють актуалізацію ідеологічних мотивів, увіковічують осіб, на чю честь були утворені. Годоніми-репрезентанти осіб являють собою досить строкату лексико-семантичну групу й протиставляються годонімам-репрезентантам не-осіб, де перші засвідчують глорифікаційну семантику, другі – естетичну чи орієнтувальну.

Ключові слова: урбанонімний простір, годонім, годонімне найменування, глорифікаційна семантика, лексико-семантична група.

В статье исследуются наименования линейных объектов, квалифицируемые в лингвистике как топонимы (названия улиц, переулков, проспектов и т. п.). Топонимы Кривого Рога, несмотря на имеющуюся перенормінацію, демонстрируют актуализацию идеологических мотивов, сохраняют память о лицах, на чю честь были образованы. Топонимы-репрезентанты лиц являют собой достаточно пеструю лексико-семантическую группу и противопоставляются топонимам-репрезентантам не-лиц, где первые манифестируют глорификационную семантику, вторые – эстетическую или ориентировочную.

Ключевые слова: урбанонимическое пространство, топоним, топонимное наименование, глорификационная семантика, лексико-семантическая группа.

The article investigates the names of the linear objects in the urbanonymic space of Kriviy Rih. Despite the fact that toponyms occupy an important place in the urbanonymic space of Kriviy Rih, they have not been subjected to thorough research, and that predetermines the relevance of our scientific exploration, the aim of which is to represent toponyms with semantics of glorification in the urbanonymic space of Kriviy Rih. The main task is to investigate the motivational-semantic features of toponyms.

Street names, despite mass renaming, demonstrate the actualization of ideological motives; immortalize people in whose honor they were formed. Toponyms that represent people are quite diverse lexical-semantic group and contrasted to toponyms that represent non-living beings, where the first ones have semantics of

© **Колоїз Ж. В., Титаренко А. А., 2015**

glorification; the second ones are of aesthetic or orienting semantics.

In this case we can say that urbanonymic space of Kriviy Rih still has not got rid of the Soviet-communist coloring. In addition, many of the streets glorify people, whose actions and deeds promoted the extermination of the Ukrainian nation, the so-called members of the revolutionary movement.

The so-called cultural, scientific and artistic names stand out in the subgroup of hodonyms with the semantics of glorification that represent people. The vast of their part presents foreign writers, composers, artists, scientists and so on. Very small fraction of the hodonyms is national patriotic in the urbanonymic space of Kriviy Rih. This is very clearly observed in the street names that have a local significance.

Urbanonymic space is based on the relative integrity of the system and relative stability, which depends on lingual and extra linguistic factors that include social and political circumstances, cultural and ethno-cultural characteristics, and ideological factors. Historical factors are also important, they modify urbanonymic space, assist the analysis of socio-cultural continuity of urbanonyms created in different historical periods. The historical background of hodonyms with the aesthetic and orienting semantics is considered to be the prospect of the research.

Key words: urbanonymic space, hodonyms, street names, semantics of glorification, lexical-semantic group.

Із другої половини ХХ століття в лінгвістичній науці посилюється інтерес до урбанонімних найменувань, що цілком закономірно, адже, як відомо, розвиток інфраструктури спричинив не лише зростання чисельності міських жителів, але й появу нових власних назв міських об'єктів та залучення їх до цілісного семіотичного простору міста (З. Бичко[1], О. Галай [2], М. Горбаневський [3], М. Забелін [4], А. Загнітко [5], Н. Лісняк [6], Г. Мезенко [7], Р. Разумов [9], О. Сизова [10] та ін.).

Зацікавлення вітчизняних і зарубіжних науковців викликають найменування тих чи тих внутрішньоміських об'єктів, з-поміж яких вирізняють назви лінійних топографічних реалій, кваліфікованих у мовознавчій науці як годоніми (Л. Подберезкіна [8], Т. Шмельова [11] та ін.).

Попри те, що в урбанонімному просторі Кривого Рогу годоніми посідають досить вагоме місце (їхня кількість становить близько 1800 одиниць), до сьогодні вони не піддавалися ґрунтовному дослідженню. Це, власне, визначає актуальність нашої наукової розвідки, мета якої – репрезентувати годоніми із глорифікаційною семантикою в урбанонімному просторі

Кривого Рогу. Основне завдання – дослідити мотиваційно-семантичні особливості годонімних найменувань.

Загальновідомо, що годоніми являють собою найбільш змінну частина урбанонімного простору, адже саме вулиці перейменовують з огляду на історико-соціальні зміни в житті країни чи міста, ідеологічні та соціально-культурні трансформації безпосередньо впливали на формування урбанонімної системи будь-якого міста. До того ж у переномінації не завжди простежують ту чи ту закономірність, глорифікаційні найменування виникають на місці орієнтувальних і навпаки. Наприклад: *вулиця Аварська* ← *1-й Аглобудівський провулок* (до 1975); *вулиця Аверіна* ← *вулиця Каширська* (до 1975); *вулиця Авілова* ← *провулок Раскової* (до 1975); *вулиця Автомобілістів* ← *провулок Сиволапа* (до 1975); *вулиця Агафонова* ← *вулиця Жертв Революції* (до 1985); *вулиця Азізбекова* ← *вулиця Автоматична* (до 1975); *вулиця Азіна* ← *провулок Ольховський* (до 1975); *вулиця Аліма Солониченка* ← *вулиця Астраханська* ← *провулок Азовський* (до 1975); *вулиця Алімова* ← *провулок Залізничний* (до 1975); *вулиця Алупкінська* ← *1-й провулок Аврори* (до 1975); *вулиця Альпіністів* ← *3-й провулок Шухова* (до 1975); *вулиця Андиганська* ← *3-й Аглобудівський провулок* (до 1975) тощо. Таких модифікованих годонімних назв в урбанонімному просторі Кривого Рогу є чимало. Беззаперечним залишається одне: зміна годонімної назви спричиняє модифікацію урбанонімного простору. Однак, безумовно, провідним у лексичній системі годонімів залишається принцип впливу пріоритетів, наявних у певному місті. Щоправда, подеколи самі мешканці не можуть пояснити, чому їхня вулиця має ту чи ту назву й пам'ять про яку «видатну» особистість вона береже. Наприклад: *вулиця Асєєва*, *вулиця Афіногенова*, *вулиця Бадаєва*, *провулок Барбюса*, *вулиця Бебеля*, *вулиця Бекетова*, *вулиця Бубнова*, *вулиця Букова*, *вулиця Булавіна*, *вулиця Бутлерова*, *вулиця Бучми*, *вулиця Ваніна*, *вулиця Верстовського* і т. ін.

Годонімні назви Кривого Рогу є своєрідним джерелом інформації про місто, оскільки вони розкривають історію, культуру, традиції та звичаї мешканців промислового центру.

У цьому разі можна говорити, що донині урбанонімний простір не позбавився радянсько-комуністичного забарвлення, про що свідчать такі найменування вулиць: *Аврори*, *Більшовицька*, *Жовтнева*, *Іскрівська*, *Кімівська*, *Комінтернівська*, *Комсомолу України*, *Комсомольська*, *Комунарна*, *Ленінського Комсомолу*, *Піонерська*, *Пролетарська*, *П'ятирічок*, *Радгоспна*, *Радянська*, *Радянської Армії*, *Революційна*, *Старих Більшовиків*, *Червоного Жовтня*, *Червонопрапорна*, *Червонофлотська* тощо. До того ж чимало з вулиць «прославляють» людей, чиї дії і вчинки сприяли винищенню українського народу, його національного духу, як-от: *Антонова-Овсієнка* – вулиця, названа на честь Антонова-Овсієнка Володимира Олександровича (1883–1938), професійного революціонера, наркома військових справ України, який відзначився своєю жорстокістю; *Землячки* – вулиця, названа на честь Розалії Самійлівни Землячки (Залкінд) (1876–1947), учасниці революційного руху, що також відзначилася своєю жорстокістю; *Косіора* – вулиця, названа на честь учасника революційних подій Косіора Станіслава Вікентійовича (1885–1939), державного й партійного діяча, причетного до геноциду в Україні; *Леніна* – вулиця, названа на честь відомого російського партійного, політичного і державного діяча Ульянова Володимира Ілліча (Леніна), засновника РРФСР; *Мануїльського* – вулиця, названа на честь державного діяча Мануїльського Дмитра Захаровича, який, виступивши ініціатором, ідеологом і керівником нової кампанії боротьби проти «українського буржуазного націоналізму» (1945–1946), розгорнув широкомасштабну акцію з переслідування та цькування української інтелігенції, зокрема, найвідоміших тогочасних істориків Мирона Петровського та Івана Крип'якевича, письменників Олександра Довженка, Володимира Сосюри, Юрія Яновського, Максима Рильського та інших; *Постишева* – вулиця, названа на честь Постишева Павла Петровича (1887–1939) – радянського партійного і державного діяча, причетного до геноциду в Україні; *Хатаєвича* – вулиця, названа на честь Хатаєвича Менделя Марковича (1893–1937), радянського

партійного і державного діяча, також причетного до геноциду в Україні.

Зауважимо: годоніми-репрезентанти осіб являють собою досить велику й строкату лексико-семантичну групу, що протиставляється годонімам-репрезентантам не-осіб, де перші засвідчують глорифікаційну семантику, другі – естетичну й орієнтувальну.

Назви із глорифікаційною семантикою є складником кожної урбанонімної системи. Специфіка глорифікаційних годонімів полягає в тому, що здебільшого всі вони виконують глорифікаційну роль незалежно від обізнаності мешканців з особливостями діяльності персоналій, на чю честь були утворені назви. Панівними серед глорифікаційних номенів є найменування, підґрунтям для яких слугують антропоніми. У більшості урбанонімів відантропонімні назви означають присвійність, але для годонімів, що походять від власних назв людей, основним питанням у разі номінації стає не «чий?», а «на чю честь?» Як свідчить опрацьований матеріал, колишня комуністична ідеологія спричинила появу великої кількості годонімних найменувань на честь учасників революційних подій, професійних революціонерів, державних діячів як тодішньої радянської держави, так і зарубіжжя, як-от: *Азізбекова, Арсентьєва, Бабушкіна, Бадаєва, Баумана, Бебеля, Благоева, Блинова, Блюхера, Боженка, Бонч-Бруєвича, Ботева, Бубнова, Будьонного, Вакуленчука, Варлена, Войкова, Володарського, Воровського, Гамарника, Готвальда, Гротевоя, Гусєва, Джапарідзе, Дзержинського, Дибенка, Димитрова, Желтецького, Желябова, Калініна, Камо, Каракозова* тощо, а також учасників Великої Вітчизняної війни, що отримали найвищу нагороду – звання Героя Радянського Союзу: *Алексєєнка, Бірюзова, Валі Котика, Вершигори, Водоп'янова, Гастелло, Грицевця, Громової, Доватора, Жукова, Заслонова, Зорге, Карбишева* тощо. Здебільшого такі найменування потребують відповідних (хоч би мінімальних) енциклопедичних знань, наприклад: Бабушкін Іван Васильович (1873–1906) – професійний революціонер, один із засновників Катеринославського «Союзу боротьби за визволення

робітничого класу»; Бадаєв Олексій Єгорович (1883–1951) – учасник революційних подій, член державної думи, учасник штурму Зимового; Бебель Август (1840–1913) – німецький діяч революційного руху; Готвальд Клемент (1896–1953) – політичний діяч Чехословаччини, лідер комуністичної партії Чехословаччини і т. ін. Назви вулиць, крім своїх основних орієнтувальної, ідентифікаційної та комунікативної функцій, починають виконувати ще одну, нову – політичну, що виявляється через глорифікацію тих чи тих імен.

Слушною видається думка, що їхнє виникнення пов'язане з актуалізацією ідеологічного мотиву в кінці ХІХ – на початку ХХ століття. У Кривому Розі перші перейменування, після яких з'явилися глорифікаційні назви, відбулися в другій половині ХІХ століття. Відтоді цей тип найменувань швидко став панівним у системі урбанонімії.

Відповідно до того, яка ідея була закладена в найменування в процесі номінації та який вид суспільної діяльності первинно пропагувала та чи та назва, у підгрупі годонімів-репрезентантів осіб із глорифікаційною семантикою вирізняють так звані культурно-науково-мистецькі номени. Переважна їхня частка маніфестує чужоземних письменників, композиторів, театральних діячів, народних артистів, художників, скульпторів, науковців, винахідників у тій чи тій царині: *Айвазовського, Академіка Павлова, Акопяна, Алімова Альохіна, Аляб'єва, Ампера, Андерсена, Антокольського, Аргунових, Арістова, Асєєва, Афіногенова, Бажова, Бакулєва, Бальзака, Баратинського, Барбюса, Басова, Баха, Бекетова, Бернарда Шоу, Бестужєва, Бетховена, Бехтерєва, Бєляєва, Бізе, Благонравова, Блока, Богдановича, Бородіна, Боткіна, Бруно, Брюллова, Букова, Буніна, Бутлерова, Вагнера, Ванди Василевської, Василенка, Васнецова, Вахтангова, Венеціанова, Верді, Вересаєва, Верещагіна, Верстовського, Вишневського, Вівальді, Вільямса, Віри Панової, Войнич, Вольтера, Врубеля, Вургуна, Вучетича, Гаджибекова, Галілея, Гаршина, Гафурі, Георга Отса, Гете, Глазунова, Гойї, Гончарова, Грекова, Грибоєдова, Григоровича, Гріга, Гріна, Гюго, Давидова,*

Давидовського, Дадіані, Дарвіна, Даргомизького, Дем'янова, Джаліля, Джамбула, Джека Лондона, Діккенса, Добронравова, Докучаєва, Достоевського, Драйзера, Дунаєвського, Дюма, Едісона, Ейнштейна, Єлізарова, Єрмолової, Єршова тощо. До того ж більшість з людей, пам'ять про яких зберігають найменування вулиць Кривого Рогу, жодного стосунку до нього не мають, як переважно й до України загалом (пор.: Акопян Акоп (1866–1937) – народний поет Вірменії та Грузії; Алімов Мірзорахмат (1890–1971) – народний художник Таджикистану; Гаджибеков Узеїр Абдул Гусейногли (1885–1948) – композитор, основоположник професійного музичного мистецтва Азербайджану; Гафурі Мажит (1880–1934) – башкирський і татарський поет, основоположник башкирської радянської літератури; Отс Георг Карлович (1920–1975) – співак, народний артист СРСР, соліст театру опери та балету «Естонія»). Деякі мають опосередкований стосунок, як-от: Айвазовський Іван Костянтинович (1817–1900) – видатний художник, закінчив Петербурзьку школу мистецтв, заснував галерею у Феодосії; Антокольський Павло Григорович (1896–1978) – російський поет, який перекладав твори Т. Шевченка, Лесі Українки та ін.; Бетховен Людвіг ван (1770–1827) – німецький композитор, який обробив для голосу в супроводі фортепіанного тріо українську народну пісню «Їхав козак за Дунай»; Брюллов Карл Павлович (1799–1852) – російський художник, який брав участь у звільненні із кріпацтва Т. Шевченка і т. ін.

Урахування кількісних показників тематичних різновидів дає змогу встановити певну ієрархію суспільних пріоритетів. Найвищу позицію серед показників займають найменування на честь митців. Цікавим є те, що суспільство менше зорієнтоване на наукові досягнення людства, ніж на його мистецьку діяльність. Прагнучи відбити в назвах те, що повинно залишитися в суспільній пам'яті, номінатори підсвідомо віддають перевагу передусім універсальним цінностям, які пройшли крізь віки. До таких належить і мистецтво.

Впадає в око те, що в урбанонімному просторі Кривого Рогу зовсім невелика частка годонімних найменувань національно-

патріотичного спрямування. Це передовсім номени-репрезентанти українських письменників (*Бажана, Галана, Грабовського, Гребінки, Гулака-Артемівського, Довженка, Івана Франка* тощо), значно рідше – мистецьких і наукових діячів (*Амосова, Білецького, Богомольця, Бучми, Вербицького, Вернадського, Граве, Грушевського, Заньковецької* тощо) (пор.: Бучма Амбросій Максиміліанович (1891–1957) – український актор; Граве Дмитро Олександрович (1863–1939) – український математик, створив у Києві наукову школу з алгебри та теорії чисел і т. ін.).

Відтак, зауважимо, урбанонімний простір Кривого Рогу характеризує явно виражене антиукраїнське звучанням, що й нині продовжує формувати ідеологічний тип свідомості населення. Це досить яскраво простежуємо в тих годонімах, які, так би мовити, мають локальне, або місцеве, значення: а) годоніми-репрезентанти учасників революційних подій на Криворіжжі: *Аненка, Балакіна, Валявка, Верещинського, Весніка, Геруцького, Ігнат'єва, Калиниченка, Кириленка, Мануйлова, Мироненка, Панкєєва* тощо; б) годоніми-репрезентанти Героїв Радянського Союзу, уродженців Кривого Рогу: *Бикова, Бориса Глинки, Булди, Василя Найденка, Волосевича, Должанського, Койнаша, Костенка, Курячого, Лавроненка, Мировича* тощо; в) годоніми-репрезентанти учасників криворізького підпілля: *Анатолія Жовтухи, Груні Романової, Демиденка, Жовтонога, Козаченка, Миколи Ходича* тощо; г) годоніми-репрезентанти визволителів Кривого Рогу: *Белороссова, Вартаняна, Глаголева, Дворникова, Дишинського, Єгорова, Ємельянова* тощо. Аналіз інформації, закладеної в антропонімах, що стали твірними для урбанонімів, дає змогу говорити про формування у свідомості мовців певного типу героя – комуніста-революціонера, який поклав своє життя за свої ідеї чи за Батьківщину.

Реєстр годонімів локального значення доповнюють найменування, пов'язані із суспільним життям сучасного Кривого Рогу, зокрема з подіями в Афганістані, як-от вулиці на честь воїнів-інтернаціоналістів, які народилися в Кривому Розі: *Аліма Солониченка, Калантая, Лисяка, Лісового, Миколи Лисяка,*

Мирослава Андрущука, Олега Купріяня, Олега Ричкова і т. ін. Так само назви вулиць увіковічили пам'ять і про загиблих правоохоронців, які виконували свій професійний обов'язок: *Дмитра Войчишена, Миколи Кацалана, Поста*, а також про людей, які брали участь у розбудові інфраструктури міста. І не лише. Наприклад, це такі годонімні назви: *Агафонова, Виноградова, Галатова, Галенка, Гутовського, Лаштоби, Лебединського, Леоніда Бородича, Мелешкіна, Митрофанова, Олейникова, Подлєти, Поля, Рязанова, Савицького, Саласюка* тощо (пор.: Виноградов Володимир Самійлович (1909–1994) – почесний громадянин Кривого Рогу, зробив вагомий особистий внесок у розвиток гірничо-металургійного комплексу Криворізького залізорудного басейну; Гутовський Григорій Іванович (1930–1993) – державний діяч, який тривалий час працював у Кривому Розі; Поль Олександр Миколайович (1832–1890) – краєзнавець, археолог, підприємець, організатор промислового видобутку криворізьких руд і т. ін.).

Такі годонімні найменування якнайкраще відбивають регіональну специфіку й за ідеальної побудови місцевої годонімії мали б становити більшість для виокремлення «обличчя» населеного пункту, створення певного колориту та вирізнення з ряду схожих міст.

Урбанонімний простір формується на основі відносної цілісності системи й відносної стабільності, яка в будь-який момент може бути порушена внаслідок дії внутрішньомовних і позамовних чинників, залежить від лінгвальних і позалінгвальних чинників, які охоплюють соціальні та політичні обставини, культурні й етнокультурні характеристики, ідеологічні настанови і т. ін. Важливими є також історичні чинники, що модифікують урбанонімний простір, активізують складну систему зв'язків, сприяють аналізу соціокультурної неперервності урбанонімів, створених у різні історичні періоди. Перспективою дослідження вважаємо з'ясування історичного підґрунтя годонімних найменувань з естетичною та орієнтувальною семантикою.

Бібліографічні посилання

1. **Бичко З.** Назви вулиці в українській мові / З. Бичко // Мовознавство. – 1979. – № 5. – С. 76–80.
2. **Галай О. Б.** Українська урбанонімія Закарпаття в ХХ–ХХІ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. Б. Галай. – Ужгород, 2009. – 29 с.
3. **Горбаневский М. В.** Русская городская топонимия : проблемы историко-культурного изучения и современного лексикографического описания : автореф. дисс. на соискание учен. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / М. В. Горбаневский. – М., 1994. – 39 с.
4. **Забелин Н. Ю.** Московская городская топонимия. Структурно-семантический анализ топонимической системы : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Н. Ю. Забелин. – М., 2007. – 25 с.
5. **Загнітко А.** Національно-культурні пласти урбанонімно-ландшафтного простору : найменування вулиць / А. Загнітко, І. Кудрейко // Мовознавство : [зб. наук. пр.] / ред. А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2012 – Т. 24. – С. 138–142.
6. **Лісняк Н. І.** Мікротопонімія Західного Поділля : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. І. Лісняк. – Ужгород, 2004. – 20 с.
7. **Мезенко А. М.** Урбанонимия Белоруссии / А. М. Мезенко. – Минск : Университетское изд-во, 1991. – 167 с.
8. **Подберезкина Л. З.** Языковая политика в топонимии : каким должно быть имя новой улицы? (на материале социологических опросов красноярцев) / Л. З. Подберезкина // Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences. – 2009. – С. 87–93.
9. **Разумов Р.** Идеологические названия в системе урбанонимов русского города ХХ века / Р. Разумов // Тезисы докладов 8-й

- конференции молодых ученых ЯГПУ им. К. Д. Ушинского. – Ярославль : Изд-во ЯГПУ, 2000. – С. 169–171.
10. **Сизова Е. А.** Лингвокультурологический анализ урбанонимов : на материале английского, русского и французского языков : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Е. А. Сизова. – Пятигорск, 2004. – 199 с.
11. **Шмелева Т. В.** Современная топонимия : семантика и семиотика / Т. В. Шмелева // Лингвистическое краеведение : [сб. науч. трудов]. – Пермь : Изд-во ПГПИ, 1991. – С. 33–37.